

Pe 15 iunie 1944, la București, la adresa din C.A. Rosetti 46, pe numele lui Alexandru Dragomir sosește de la Freiburg o carte poștală pe care se află o singură propoziție, urmată de un sprezec semnături: *Lieber Sänduc, verdient haben Sie einen Gruß nicht, darum viele Grüsse.* („Sänduc dragă, dumneata nu meriți o singură salutare, de aceea multe salutări.“) Printre semnături se află și cea a lui Heidegger, celelalte fiind ale celor zece doctoranzi cu care, după fiecare seminar special, Heidegger obișnuia să bea o bere la cârciuma *Zum Roten Bären*, „cea mai veche din Germania“, după cum scrie pe înpruntul cărții poștale, în centrul căruia se afla desenat un urs grozav, iar dedesubt anul de când cârciuma „La ursul roșu“ funcționa fără întrerupere: „ridicată către 1120“. Cartea poștală

Părinții lui Alexandru Dragomir în anii '20.

este trimisă în ziua de 16 mai 1944 (făcuse deci o lună pe drum) și este lesne să-ți imaginezi cum se plimbase din mână în mână, în jurul mesei lungi, din stejar masiv geluit, culegând semnăturile celor zece tineri care împliniseră, pesemne de curând, 25 de ani și a profesorului lor aflat, la 55 de ani, în apogeul carierei universitare. „Ce-o mai fi făcând Sänduc?“, aruncase peste masă vreunul dintre ei. Sau poate Heidegger însuși, scoțind carnetul negru în care era menționat fiecare membru al seminarului doctoral, întrebase: „Und Herr Dragomir? Haben Sie Nachrichten von Ihm?“. Exista vreo știre despre „domnul Dragomir“? În mod evident, nu exista nici una.

Începutul cursei: din Ardeal în Regat

ALEXANDRU Dragomir părăsise seminarul lui Heidegger, și încetase astfel să mai ia parte la ritualul de la *Zum Roten Bären*, de

șase luni, din noiembrie 1943. Fusesse, în mod vădit, extrem de îndrăgît de către colegii lui și în chip aparte apreciat de către Heidegger însuși, pe ale cărui atestate seminariale (*Scheine*) — păstrate cu grijă printre hîrțile lui Alexandru Dragomir, ca urme ale trecerii sale printr-un univers devenit între timp ireal — se spune de fiecare dată că doctorandul a participat la cutare sau cutare „exercițiu seminarial“ *mit grossem Fleiß und ausgezeichnetem Erfolg*, „cu mare sîrg și cu reușite excepționale“.

Alexandru Dragomir ajunge în Germania, la Universitatea din Freiburg, în septembrie 1941. Avea 25 de ani și își luase deja licența la două facultăți — Facultatea de Drept și Facultatea de Litere și Filozofie — ambele absolvite la București, prima în 1937, a doua în 1939. Venise aici de la Cluj, atras atît de numele sonore ale profesorilor de la Universitatea din București, cît și din nevoia de a depăși un anumit „complex de provincie“ pe care, după constituirea României Mari, îl resimțeau nu puțini tineri intelectuali ardeleni. Dragomir provenea dintr-o excelentă familie de intelectuali clujeni. Tatăl său, Alexandru Dragomir, era șeful baroului din Cluj și avocat la Banca Centrală, iar unchiul său, fratele tatălui, era faimosul istoric Silviu Dragomir. Tînărul, care urmase liceul „Seminarul Pedagogic Universitar“ de la Cluj, între 1926–1933, obținînd calificativul „excepțional“ la română, latină, greacă, franceză, germană, istorie, științe fizico-chimice și gimnastică, ajunge la București în 1933, la 17 ani, adaptîndu-se cu oarecare dificultate la atmosfera „frivol-bășcălioasă“ specifică studențimii regătene, la acel soi de „miticism“ și șmecherie bucureșteană care, după cum mi-a povestit la un moment dat, îi punea pe ardeleni, la primul lor contact cu această lume, într-o stare de stupefacție acută. Mihai Șora, care l-a cunoscut la sfîrșitul perioadei de studii filozofice și mai cu seamă în timpul serviciului militar la Craiova (pe care Dragomir îl va satisface în întregime între noiembrie 1937 – noiembrie 1938), îl descrie ca pe un tînăr rezervat care își trăia pe atunci prima experiență sentimentală importantă. (Mai tîrziu, în anii '40, ecouri ale unei secvențe amoroase chinuitoare se află în jurnalul lui Jeni Acterian — *Jurnalul unei ființe greu de mulțumit* —, unde, către sfîrșit, apare un misterios „S“, ale cărui irumptii fulgurante urmate de prelungi absențe o umplu deangoase și perplexitate pe tînăra autoare.) Tot acum este perioada în care Dragomir îi cunoaște pe Noica, pe Cioran, pe Mircea Vulcănescu, pe Mihai Rădulescu, personaje care (cu excepția lui Cioran) vor reveni în viața lui Dragomir în împrejurări, nu de puține ori, dramatice. (Mihai Rădulescu, criticul muzical al „Contemporanului“, prietenul cel mai apropiat, arestat în „lotul Noica“

în 1959, se va sinucide în închisoare un an mai tîrziu. Alexandru Dragomir va refuza o vreme să-l revadă pe Noica la ieșirea acestuia din închisoare, deci după 1964, considerîndu-l direct răspunzător de soarta prietenului său.)

Anul 1939, anul licenței la Facultatea de Litere, este și anul primelor concentrări. Apucă, la sfîrșitul lui 1939 și începutul lui 1940, să-și treacă examenele pentru doctoratul în drept, după care, în iulie 1940, este din nou concentrat și „stă sub armă“ în tot timpul refugiului din Transilvania. Văzînd că din cauza concentrărilor neîntrerupte nu-și poate încheia doctoratul, ajunge la concluzia că singura soluție este un stagiu prelungit de studii în străinătate. Prima haltă este la Breslau (Wroclaw). Nu se știe ce anume l-a făcut pe Dragomir să aleagă universitatea poloneză. Vreme de patru luni, între martie și iunie 1941, urmează aici cursuri și seminare de greacă, latină și germană.

Revine peste vară la București, iar în septembrie 1941 îl regăsim ca doctorand al lui Heidegger, înscris la *Philosophisches Seminar* (Facultatea de Filozofie) al Universității Albert-Ludwig din Freiburg, unde Heidegger ține cursuri și seminare an de an începînd din 1928. La 31 octombrie 1941 își primește *Studienbuch*, „cartea de student“, în care sînt marcate toate orele la care studentul ia parte, cu semnătura profesorului în dreptul fiecărei materii de studiu. Studiile de filozofie din România sînt echivalente cu patru semestre (doi ani), așa încît Alexandru Dragomir este înscris la Freiburg în semestrul V. Locuiește în *Schillerstrasse 52 III*. Este bursier al Fundației Alexander von Humboldt.

Paradisul de la Freiburg

E STUDIAZĂ Dragomir la Facultatea de Filozofie a Universității din Freiburg? Mai întîi cursurile și seminarele „maestrului“, cum îi spun lui Heidegger doctoranzii săi. În cei doi ani (patru semestre), cît durează sejurul lui Dra-

O vitalitate seducătoare.

gomir la Freiburg, Heidegger predă în fiecare săptămînă un curs de o oră și ține un seminar de două ore. În „cartea de student“ a lui Dragomir sînt atestate în ordine următoarele cursuri: *Hölderlins Hymnen* (două semestre), *Parmenide und Heraklit* (un semestru), *Heraklit* (un semestru). Care sînt seminarele conduse de Heidegger? Semestrul de iarnă 1941/1942, *Freiübung in dem philosophischen Denken*, semestrul de vară 1942, *Hegel, „Phänomenologie des Geistes“ I*; semestrul de iarnă 1942/1943, *Aristoteles, „Metaphysik“ IX*; semestrul de vară 1943, *Hegel, „Phänomenologie des Geistes“ II*. Seminarele îi sînt cu deosebire utile lui Dragomir, pentru că teza pe care o face sub îndrumarea lui Heidegger este tocmai asupra ontologiei lui Hegel.

În afara filozofiei, la *Philosophisches Seminar* se studiază intens istoria artei și a literaturii europene, cu un accent special pe cultura greacă. În primul semestru (semestrul V), în *Studienbuch* sînt menționate cursul de *Kunstgeschichte* („Istoria artei“) — patru ore săptămînal — cu profesorul Paatz și, o oră pe săptămî-

nă, un curs despre *Don Quijote* cu profesorul Carvallo. În semestrul al doilea (semestrul VI) Paatz ține un curs de două ore „Artă romană“, iar profesorul Schuchardt, un curs de două ore despre sculptura clasică greacă (*Polykletos und Phidias*). Semestrul al treilea (semestrul VII) este dominat de cursul despre „Gocul german“ al lui Paatz și de

Un eseu de Gabriel Liiceanu

ALEXANDRU DRAGOMIR, destinul deturnat al unui filozof

Crăciunul lui '43. "A ta Rosita".

de statură, extrem de suplu, cu mușchii frumoși conturați. În altă fotografie dansează, cu un aer *très assuré* — poza este făcută din profil — cu părul la timp bine întins, cu fruntea înaltă, nasul proeminent, privindu-și galeș și dominator partenera, care, hipnotizată, pare că se lasă luată total în posesie. Din toate fotografiile răzbate ceva vioi și agil, de cocoș de munte, un fel de frenezie bine ținută în frâu, care știe că trebuie să se supună unei inteligențe sigure de ea și aptă să controleze, până la urmă, totul. Această explozie de vitalitate țanțoșă deturnată spiritual explică pesemne forma de seducție, reductibilă, de care beneficia Dragomir. Dacă la acest portret adăugăm o privire albastră cu inflexiuni metalice, ne putem imagina ce a însemnat prezența sa vreme de doi ani într-o Germanie cvasigolită de populația masculină. Printre fotografiile păstrate se află două portrete executate „artistice” (*Kunst-Photo, Lemberg, Akademiestrasse 12*), înfățișând o frumusețe feminină gen Ingrid Bergman, severă și caldă în același timp. Pe spatele uneia dintre ele stă scris cu cerneală albastră: *Ich bin immer Dein. Weihnachten '43. Rosita* („Pentru totdeauna a ta. Crăciunul lui '43. Rosita”), iar pe cealaltă *Für Alex, zur Weihnachten '43, von Deiner Rosita* („Pentru Alex, de Crăciunul lui '43, de la a ta Rosita”).

Adio, Heidegger!

DIN ACEST paradis, deopotrivă universitar, sportiv și erotic, Dragomir este smuls în septembrie 1943, când este chemat în țară pentru mobilizare. În zadar îi eliberează Heidegger la 26 septembrie 1943 o *Bescheinigung*, o „adeverință”, din care rezultă că „dl. Alexandru Dragomir a avansat semnificativ” cu disertația sa privind metafizica lui Hegel și că doar „cîteva luni i-ar fi suficiente pentru ducerea la bun sfârșit a lucrării și pentru încheierea perioadei de studii la Freiburg cu un examen de doctorat încununat de

succes”. Este mobilizat la trupa Corpului 7 Armată și apoi la Batalionul de Gardă. Este demobilizat, cu gradul de sergent, în noiembrie 1944, după ce, imediat după 23 august, face frontul de vest de la Dumbrăveni și pînă la Cebul Silvanei. Cartea poștală trimisă de la *Zum Roten Bären* de către colegii de la seminar pe 16 mai 1944 o va găsi în casa din C. A. Rosetti șase luni mai târziu, ca pe o siglă a unei perioade care, pe măsura trecerii timpului, se va constitui ca o *altă viață* a lui.

În 1945, în existența lui Dragomir, ca în aceea a mai tuturor intelectualilor români rămași în țară, începe o perioadă stranie, în care cu toții, distribuiți într-o nouă piesă a istoriei, încearcă să își păstreze reflexele de viață dobândite pînă atunci, fără să știe prea bine către ce fel de lume se îndreaptă. Evident, nu mai există nici un drum de întoarcere către Freiburg. O scrisoare a lui Walter Biemel adresată lui Dragomir la 26 august 1946 de la Louvain, din Belgia (unde Biemel începe să lucreze la arhivele Husserl), dă o imagine cât se poate de clară a felului în care, la un an după plecarea lui Dragomir din Freiburg, universul mirific din jurul lui Heidegger și al studenților săi se destramă pentru totdeauna. În noaptea de 27 noiembrie 1944, Freiburgul este bombardat de englezi și distrus în proporție de 80%. Catedrala, veche de opt secole, scapă printr-un fericit concurs de împrejurări. (Bombardierii, care apar de fiecare dată brusc după un deal, o au mereu într-un unghi mort.) Ultimul seminar, pe care Heidegger îl începe în toamna lui 1944, dedicat lui Leibniz, este întrerupt prin înrolarea profesorului în *Volksturm*, „armata poporului”. Are însă șansa de a se îmbolnăvi după scurtă vreme și, „lăsat la vatră”, se retrage la castelul prințesei de Sachsen-Meiningen, care-i fusese studentă. Între timp, Universitatea se mută și ea într-un castel, pe celălalt mal al Dunării, unde Heidegger vine din când în când și citește unei mîini de studenți fragmente din lucrările sale. La începutul lui 1945, Freiburgul cade în „zona de ocupație franceză”, iar în urma unor intrigii și denunțuri pe care o parte dintre colegii lui Heidegger le pun la cale, ocupantul francez demarează o anchetă la adresa acestuia. „Cauza” va fi judecată la Paris și Heidegger, înlăturat definitiv de la catedră, se retrage la cabana de la Todtnauberg. Walter Biemel citează, în scrisoarea către Dragomir, o propoziție din rîndurile pe care Heidegger i le scrisese nu de mult la Louvain: *Ich denke gern an die Zeit unserer gemeinsamen Versuche zurück. Es war ein Teil jenes unsichtbaren Deutschlands, das die Welt wohl nie erfahren wird.* („Mă întorc bucuros cu gîndul la vremea străduințelor noastre comune. A fost o parte a acelei Germanii nevăzute, de care lumea nu va afla desigur niciodată.”)

Drumurile se închid

DRUMUL către încheierea doctoratului cu Heidegger fiind definitiv închis, Dragomir se dedă o vreme preocupărilor filozofice pe care contextul autohton i le poate prilejui. Noica tocmai își „deschisese” o „școală de înțelepciune” la Andronache (pădurea care începea la periferia cartierului Colentina) și îl invită să facă, în prezența lui Mircea Vulcănescu și a lui, cîteva expuneri despre Hegel. Din aceeași perioadă datează un eseu al lui Dragomir *despre oglindă*, cu notele și observațiile lui Vulcănescu pe un exemplar dactilografiat. Stranie este scrisoarea trimisă lui Heidegger la începutul lui 1947 (s-a păstrat ciorna ei), pesemne în urma imboldului pe care i-l dă Biemel în scrisoarea amintită și a asigurărilor că Heidegger își

Margherite von Brentano

amintește perfect de el, interesîndu-se cînd și cînd de soarta lui. Stranie, pentru că Dragomir îi spune aici lui Heidegger că lucrează (și îi dă detalii), la o teză de doctorat despre Platon (!!) — dar cu cine? — și care poartă titlul *Über das Verhältnis von Anschauen und Dialektik bei Plato* („Despre relația dintre privirea intuitivă și dialectica la Platon”). Heidegger îi răspunde pe 7 mai 1947, dîndu-i cîteva indicații și repere privitoare la temă (nici o întrebare despre lucrarea de doctorat hegeliană!) și bucurîndu-se că Dragomir poate lucra. Îl anunță că el nu mai e la Universitate, că nu știe dacă va mai putea publica vreodată și că cei doi fii ai săi sînt prizonieri în Rusia. Scrisoarea este însoțită de o fotografie a lui Heidegger și are pe spate următoarea dedicație: *Für Alexander Dragomir zur Erinnerung an seine Studienzeit in Freiburg im Breisgau, Martin Heidegger.* „Lui Alexandru Dragomir în amintirea perioadei sale de studii la Freiburg, Martin Heidegger”.

(continuare în pag. 18)

seminar despre Platon al lui Picht. În sfârșit, în al patrulea semestru (semestrul VIII) există un curs de o oră al lui Schuchardt despre „Templul grec” și o prelegere de trei ore a profesorului Nestlé despre Sofocle. În afara cursurilor și seminarelor de filozofie ale lui Heidegger și a seminarului platonician, secțiunea filozofică mai cuprinde, în semes-

trul V, un curs sintetic de două ore despre „Istoria filozofiei moderne” cu profesorul Reiner. Asta e tot. Săptămîna nu conține niciodată mai mult de 8 ore de cursuri și seminare. Restul timpului este dedicat pregătirii protocoalelor de seminar (fiecare student, à tour de rôle, prezintă, în deschiderea noului seminar, „filmul” seminarului precedent — așa se face că s-au păstrat textele seminarului lui Heidegger), orelor individuale de discuție cu profesorul (*Sprechstunden*)*, lecturilor în vederea elaborării tezei.

Există, desigur, și foarte mult timp liber. Iar Dragomir adoră plimbările, înotul, tenisul, schiul, dansul. Trei fotografii păstrate din perioada freiburgheză îl arată în posturi sportive emblematiche: fie în viraje spectaculoase pe panta de schi, fie în plină lovitură de rever pe linia de fund a terenului de tenis, fie în amploarea săriturii de la trambulină, proiectat pe cer, cu brațele larg deschise, într-o impecabilă arcuire a corpului. O fotografie ni-l arată la strand, în picioare, în costum de baie negru (chilot cu tricou dintr-o singură bucată), alături de Margherite von Brentano. Este mic

(urmare din pag. 17)

SCRISOAREA lui Heidegger din mai 1947 și fotografia care o însoțește reprezintă ultima „piesă” din dosarul Heidegger-Dragomir. „Timpul își ieșise din matcă” și cei doi vor face parte de acum din lumi care, pînă la moartea lui Heidegger, în 1976, nu se vor mai întîlni niciodată. Imperativele noii istorii în care Dragomir intrase îi cereau acestuia să uite „perioada de studii de la Freiburg” și, pe cît posibil, să se dezică de ea. În curriculum-ul său, ea va fi neîndoiește povara cel mai greu de dus, păcatul capital care va fi spălat prin adoptarea succesivă a unor ipostaze profesionale cît mai îndepărtate de vocația filozofică a începutului. Oficial, toată viața lui ulterioară va fi o preocupare de „a șterge urmele” și, de aceea, un neînterupt travesti profesional. Dragomir va fi

lemn”, bătînd lumea alături de directorul său (a ajuns pînă și în Nigeria!) care, trebuind să încheie contracte de vânzare de lemn cu parteneri străini, nu se putea lipsi de engleza, germana, franceza, italiana și rusa lui Dragomir.

Cert este că, din 1948, Dragomir a știut că în România filozofia nu va mai putea scoate capul în lume. Iar în ce îl privește, înțelesese că, în această lume a filozofiei interzise, el intra purtînd pecetea studiilor făcute în Germania lui Hitler. Anii de la Freiburg, petrecuți în preajma lui Heidegger și care într-o viață normală l-ar fi propulsat într-o strălucită carieră universitară, devin dintr-o dată o pacoste. Pentru că tot ce ar trimite la acest trecut se cuvine suprimat, nimic nu mai trebuie de-acum, oficial, să-l lege pe Dragomir de filozofie. Și în chip exterior, am văzut, exact așa s-a și întîmplat.

Intrarea în subterană

DAR ce lucru ciudat! O vocație autentică nu poate fi lichidată peste noapte, la simpla bătaie din palme a istoriei. În plus, un filozof poate beneficia de șansa discreției care însoțește vocația gîndirii. Spre deosebire de un pianist, care este anihilat dacă i se iau pianul și sala de concert, un filozof poate foarte bine să gîndească fără să publice, mulțumindu-se să rămîna o viață în preajma cărților esențiale ale filozofiei și puțînd foarte bine să-și limiteze nevoile la cîteva caiete de scris și la un creion. Izgonită din lume, amenințată, hăitută, batjocorită, nu putea oare filozofia să redevină „comerț cu morții” (așa cum îi plăcea lui Zenon să spună atunci cînd era întrebă cu ce-și ocupă timpul) și să se retragă în intimitatea esenței ei? Alungată în comunicabil, nu putea ea oare să devină o preocupare secretă, lucru care, departe de a o împuțina și vîlgu, nu făcea decît să-i răsfețe mai bine esența, nebunia și orgoliile? Așa se face că ceea ce ar fi putut foarte bine să devină un dezastru avea să se transforme, în cazul lui Alexandru Dragomir, într-una dintre cele mai fascinante aventuri ale filozofiei din istoria culturii române: filozofia ca gîndire solitară pură, ca solilocviu infinit, ca bucurie de a gîndi pentru tine tot ce te înconjoară. Pentru aceasta, Dragomir a trebuit să îndeplinească o singură condiție: să facă din clandestinitatea culturală o profesiune de credință. Condiția aceasta a îndeplinit-o atît de bine încît, iată, vreme de 55 de ani nu s-a știut

Gabriel Liiceanu

Alexandru Dragomir, destinul deturnat al unui filozof

în mod public nimic despre el.

Cînd scriu, astăzi, pentru prima oară despre Alexandru Dragomir, sînt înclinat să-l explic ca produs al unui microclimat al istoriei, ca pe o aberație culturală, ca pe o „rătăcire”, ca pe o abatere de la matca în care se așază cultura în epoci și în lumi normale. Ajuns în 1831 în insulele Galapagos, Darwin este confruntat, din cauza condițiilor excepționale care se creaseră și se păstrasera acolo, cu specii care nu mai existau în altă parte pe glob. Darwin dăduse, în Galapagos, peste o enclavă biologică. Or, în lumile totalitare, atunci cînd spiritul nu acceptă regulile pe care i le dictează meteorologia noii istorii, iau naștere adevărate microclimate culturale, insule Galapagos ale spiritului care contrazic flagrant speciile și speciemenele din macrotopolul culturii oficiale. Intrînd într-un lung exil, spiritul este obligat să găsească forme stranii de funcționare prin care, pe măsură ce își păstrează libertatea, el reușește totodată să se ferească de intemperiiile istoriei. De fapt, el se îngroapă, intră în tranșee, dispare de la suprafața publică a culturii unde nu e loc decît pentru spectacolul unei ideologii cu care nici o negociere nu e cu putință.

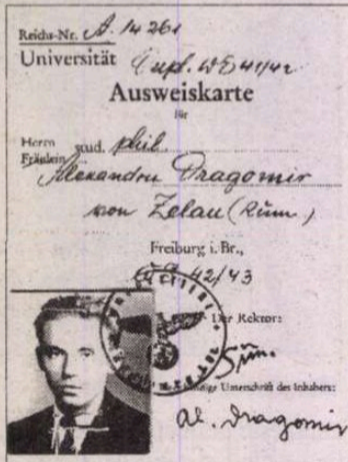
Însă această operație de re-priere comportă un risc: cine îi garantează celui care s-a ascuns atît de bine într-un cotlon al istoriei că spiritul lui va ieși cîndva la lumină, că va fi recuperat și că, despre el, se va putea spune ceea ce Hamlet spune despre spectrul tatălui său: „Bine ai lucrat, cîrțiță bravă”? Cine îl va feri de primejdia ca el să dispară neștiut, îngropat de viu cu opera aceea zămislită în taină, de care nimeni nu a apucat să afle niciodată nimic? Ieșirea din clandestinitatea asumată a culturii nu se face decît prin șansa sau prin existența unui Dumnezeu care iubește cultura.

Întîlnirea de pe strada Arcului

PE DRAGOMIR l-am cunoscut în 1976 la el acasă. Cu ceva vreme în urmă, Noica îi dăduse cartea mea despre tragic, „o fenomenologie a limitei și depășirii”, care tocmai apăruse la Editura Univers. Bănuiesc că voia să îi arate ce se mai petrece prin „lumea filozofică” de la noi și, poate, să se mîndrească cu una dintre isprăvile „copiilor” lui. „Dinule, Dinule

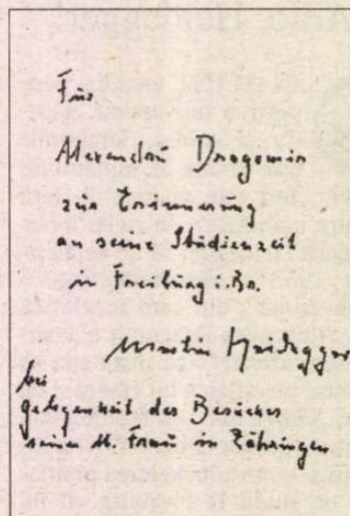
— ne-a povestit mai tîrziu Sănduc Dragomir că îi spunea lui Noica —, vezi să nu-i bagi și păștia la zdup cum i-ai bagat și pe ceilalți!” (Dragomir se referea la cei care făcuseră parte din „lotul Noica” la sfîrșitul anilor '50.) În orice caz, cartea a luat-o, atras pesemne și de îndrăzneala de a vedea pe coperță cuvîntul (plin, pentru el, de conotații nostalgice) de „fenomenologie”, într-un context cultural oficializat ca „marxist”. Noica m-a anunțat într-o bună zi că vom merge „la Sănduc Dragomir”: „Gabi dragă, este un elev al lui Heidegger, tocmai a ieșit la pensie și vrea să se reapuce serios de filozofie, a tot citit în anii aștia, dar mai mult pe apucate, o face pentru plăcerea lui, n-are nici un gînd anume. O vreme, după ce am ieșit de la închisoare, n-a vrut să mă vadă, fie pentru că se temea, fie pentru că era supărat pe mine din cauza morții lui Mihai Rădulescu. I-am cerut, printr-un prieten comun, să-mi împrumute ediția Diels-Kranz a *Presocraticilor* — era singurul care o avea, o adusese cu el din Germania — și mi-a trimis vorba să nu-l caut. Între timp s-a îmblînzit, îi mai duc cărți și, nu-ți ascund, îi dau din cînd în cînd la citit cîte un capitol din ce scriu, pentru că, fiind rău în judecățile lui, îmi este foarte util. Ți-a citit de altfel cartea și are lucruri să-ți spună.”

Am ajuns la el într-o după-amiază de iarnă, pe la ora 6. Locuia pe strada Arcului, la numărul 3, într-un bloc vechi de prin anii '30, de șapte etaje. Este chiar casa care deschide strada pe mîna stîngă, un rînd de apartamente dînd de aceea spre Vasile Lascăr. De la garsoniera în care stătea la etajul VI — care cîndva ținuse de apartamentul, vîndut între timp, al mamei sale — se vedeau străduțele care leagă Vasile Lascăr de Piața Rosetti și de spatele hotelului Intercontinental: Italiană, Caragiale, Bațiștei, Diane... Blocul s-a re-

Student la Freiburg.

rînd pe rînd, vreme de 31 de ani, ucenic sudor, funcționar la serviciul vânzări, corector, stilizator, redactor, merceolog, economist. În primii 13 ani de după război a trebuit să-și schimbe de șapte ori serviciul. La fiecare revizuire a „dosarului personal” la cadre i se „desfacea contractul de muncă”. Așa se face că din „ucenic sudor la atelierul Tilcam din strada Pantelimon 70” ajunge funcționar la „Ancora Română”, apoi sudor la „Industria Sîrmei” din Cîmpia Turzii. Așa se face că din „șef serviciu vânzări la Metarc”, apoi corector la Editura Tehnică, „redactor literar la Editura Energetică”(?!), și, în sfîrșit, ca o încununare, „redactor principal” la Editura Politică la departamentul „Dicționarul Enciclopedic” (din 1956 pînă în 1958) ajunge „șef de birou la serviciul aprovizionare” la Hidrocentrala „V. I. Lenin” de la Bicaz. Ultimii 15 ani de muncă, pînă la pensionarea în 1976, îi va petrece ca economist la „ISCE Export-

Heidegger în 1947. Fotografie dedicată lui Dragomir (v. facsimil).

simțit serios la cutremurul din 1977 și, pentru că n-a fost consolidat niciodată, ambele fațade poartă și astăzi de-a curmezișul, în tencuiala murdară, cicatricele întâmplării de atunci. Fiind un bloc de pensionari, soarta lui s-a înrăutățit treptat. Liftul de două persoane, cu eternul carton murdar pus în locul geamului spart, se țira cu greu de la un etaj la altul și cam o dată pe lună se strica. Centrala termică, teribil de veche, cădea în pană uneori în plină iarnă și locatarii se împrăștiau o vreme care pe unde puteau. Pubelele stăteau uneori în casa scării chiar lângă ușa liftului și, pînă cînd ajungea jos, liftul, trebuia să-ți ții respirația sau să stai cu o batistă la nas. Lucrurile astea le-am văzut treptat, pe parcursul sutelor de vizite pe care le-am făcut, de-a lungul anilor, în strada Arcului 3, ca și cum carcasa de beton se degrada, se urîșea, îmbătrînea, o dată cu împușinarea discretă și fatală a ilustrului ei locatar.

Însă atunci, în 1976, nu era încă nimic din toate astea. Dragomir, care tocmai împlinise 60 de ani, ne-a primit, pe Noica și pe mine, în minuscula lui garsonieră cu o dezinvoltură specifică oamenilor al căror centru de greutate nu se află niciodată în afara lor. Toți acești „oameni mari” pe care i-am cunoscut, începînd cu Noica și Cioran și terminînd cu Dragomir, nu dădeau doi bani pe confortul lor exterior. Toate isprăvile prin care fusese mutată din loc cultura unei țări sau a unei epoci luaseră naștere îndeobște pe o masă oarecare (dacă nu pe o table sprijinită pe genunchi), pe caiete cu hîrtie proastă, mîzgălite cu pixuri amărîte și creioane prost ascuțite. I-am văzut pe unii trăind aproape în mizerie (pe Noica la Păltiniș sau pe Țuțea în garsoniera din spatele Cișmigiului) și nici unul dintre ei nu a depășit vreodată o minimă decență a locuirii (Cioran în mansarda sa din rue de l'Odéon sau Heidegger în cabana de la Todtnauberg, al că-

rei interior l-am spionat camera cu camera, în vara lui 2003, profitînd de obloanele deschise și, bineînțeles, de absența proprietarului). Indiferent de faptul că trecuseră sau nu prin închisoare, cu toții aveau o anumită ușurință de a se acomoda la puțin și sărac, niciodată această capacitate nevenind din „cloșardizare”, neglijență sau îngălăre, ci pur și simplu din puțină de a se desprinde de lumea confortului în numele unor valori și al unor exigențe care îi acaparau total și care, în ordinea existenței, se aflau oricum, din capul locului,

deopotrivă. Lipit de peretele din fața ușii, se afla un pat mare. La capul lui, o măsuță-noptieră și, în continuare, prelungindu-se pe peretele din stînga ușii, o canapea îngustă pe care puteau sta două persoane. În mijlocul camerei, lipit de picioarele patului, un uriaș fotoliu desfundat, acoperit cu o cuvertură. Sub geam, o masă de lucru, extrem de mică, cu un fotoliu în dreptul ei. Pe perețele din dreapta ușii, biblioteca, cu nu mai mult de o sută-două de cărți, mai toate de filozofie: Hegel (ediția Glockner), Platon în „Belles Lettres”, un Aristo-

ale minții. Pentru că se transmitea prin ochi, pentru că devenea vizibilă, gîndirea lui avea ceva neliniștitor și sălbatic. Dragomir semăna teribil cu un „animal care gîndește”, cu un șarpe sau cu o felină gînditoare. Senzația aceasta dispărea cu desăvîrșire și privirea i se îmblînzea brusc cînd ieșea din lumea raționamentului său, cel mai adesea „deconstruindu-l” cu o glumă sau spunînd că ceea ce construise el era la îndemîna oricui este dispus să se concentreze — așa cum tocmai o făcuse el — pe direcția (unică) a gîndului.

fraza de dinainte vorbești de «posibilitatea depășirii» și atunci, una peste alta, rezultă că sîntem în zona lui «e greu, maică, e tare greu, ba uneori e chiar imposibil». De fapt, limita însăși nu are «calitatea de a fi depășibilă», adică mai ușor sau mai greu depășibilă și — la limită — de nedepășit. «Greu» sau «dificil» vine numai din om și este deosebit de la un om la altul. „Am protestat, spunînd că „limita” este la mine „transcendentală”, că așadar nu e considerată decît în cîmpul conștiinței și că, în „peratologia” mea cu valențe tragice, nu există o limită „în sine”. M-a atacat atunci din alt punct, spunîndu-mi că nu disting între „conștiința-de sine a limitei” și „conștiința de sine a limitării” și că, în general, practic „o tehnică a amalgamului” — „Lucrul cel mai periculos în filozofie! Amesteci de pildă tragicul grec cu cel modern, transferînd în mod nepermis categorii ale filozofiei moderne în universul elin.” Concluzia era că una peste alta e bine dar, dacă e vorba de „gîndire”, aș mai avea cîte ceva de învățat.

Ne-am despărțit — Noica a mai rămas — și am plecat cu convingerea că „bătrîni” puseseră la cale un complot care, neîndoindu-mă, făcea parte din „programul paideic” al lui Noica: Dragomir fusese „dușul rece” care trebuia să-mi fie administrat în chip preventiv pentru ca debutul cu cartea despre tragic să nu mi se urce la cap. Pe drum, bombăniind întruna, am răsucit pe toate părțile obiecțiile lui Dragomir. Apoi noaptea, înainte de a adormi, m-am tot întreat ce o fi însemnînd că mai am cîte ceva de învățat în privința lui „a gîndi”.

Aceste pagini reprezintă prima parte a prefeței la volumul: Alexandru Dragomir, Crase banalități metafizice, în curs de apariție la Editura Humanitas. Partea a doua a prefeței relatează întîlnirea lui cu elevii lui Noica, după 1985 și prelegerile private pe care acesta le-a ținut. Crase banalități metafizice, care va apărea în luna februarie a acestui an, strînge laolaltă prelegerile păstrate din perioada 1985-2000. Alexandru Dragomir a murit în anul 2002.

Alexandru Dragomir și Constantin Noica în 1985.

foarte departe în raport cu ce înseamnă „viața obișnuită”. Ciudat este că toți acești oameni erau, în felul lor, eleganți, lucru care într-o mare măsură provenea desigur din prestața lor spirituală și din apartenența la acea categorie umană pe care cel mai bine o definește, dincolo de obîrșii, averi și epoci istorice, cuvîntul „aristocrat”.

Sănduc Dragomir era un astfel de aristocrat care ne primise într-o cameră de 16 mp — dormitor, birou și living

tel bilingv și monografia lui Jäger, o ediție masivă în latinește a *Summei* lui Toma d'Aquino, Chamberlain, *Die Grundlagen des XIXten Jahrhunderts*, o ediție franceză în patru volume a *Jurnalului* lui Kierkegaard, *Presocraticii* în ediția Diels-Kranz, Leibniz, *Jurnalul* fraților Goncourt, cîteva dicționare și altele.

Omul era slab, mărunt de statură, cu un cap mic și pielea pergamentoasă. Avea mîini fine, pe care și le trecea pe rînd prin părul mereu rebel, din cauza vîrtejului pe care acesta îl făcea chiar deasupra frunții. Impresionantă era privirea: cu inflexiuni metalice și cu aparența de extremă duritate, mai ales atunci cînd Dragomir vorbea pe firul unei demonstrații, concentrîndu-se și uitîndu-se oarecum înlăuntrul său, contaminat de severitatea însăși a gîndului pe care îl desfășura. Niciodată pînă atunci nu văzusem în ochii cuiva, oglîndindu-se cu atîta precizie, înlănțuirea pașilor mărunți din care pare că se alcătuieste gîndirea. Privirea lui Dragomir, întoarsă în interior, prelua, lăsînd apoi să se vadă în afară, mersul acela halucinat pe culoarele nevăzute

O lecție de gîndire

BINEÎNȚELES că, în ora care a urmat, mi-a făcut cartea praf, demontînd-o din temelie, adică pornind de la însăși definiția *peratologiei* („teoria limitei considerate în raportul ei cu conștiința”) pe care înălțasem, plin de o mîndrie filozofică juvenilă, întreaga mea teorie despre tragic. Îmi amintesc și acum că discuția a început de la faptul că nici „limita”, nici „conștiința” nu fuseseră definite cum trebuie în cartea mea, drept care pe parcursul textului, îmi reproșa Dragomir, le foloseam indistinct, după cum îmi dicta contextul. „Conștiința”, de pildă, era folosită cînd în accepțiunea ei pascalian-kierkegaardiană, adică individual-suferitoare, cînd kantian, ca proprietate a speciei umane („conștiința în genere”), cînd hegelian (conștiința istorică a unei epoci). Eroul meu tragic era, în consecință, cînd Werther (sau Hamlet), cînd reprezentantul nedefinit al omului (muritor prin esența lui), cînd Nicolae Bălcescu sau Goetz von Berlichingen. În mod corespunzător, „limita” era cînd limita interioară a eroului, cînd corporalitatea ca finitudine („natura”), cînd un hotar al istoriei. Dragomir mi-a luat apoi la scărmanat o propoziție de care, ținînd minte, cel puțin în context, fusesem foarte mîndru cînd o scrisesem: „Gradul maxim de dificultate în depășirea limitei devine, la limită, o limită principial nedepășibilă”. „Ce înțelegi aici prin «dificultate»?”, m-a întreat Dragomir. Piedică, stavilă, condiție? În

Freitag, 07. Mai 1947.

Herrn Dragomir:

Der Brief hat mich sehr erfreut. Ich kann mich nicht recht an Sie erinnern. Ich bin froh, daß Sie arbeiten können. Das Thema, das Sie gewählt haben, ist sehr interessant, aber auch schwierig, von allem was sich hier bei Plato und Entwicklung abtragen hat. Am besten ist es, wenn Sie vom „Nichtig“ ausgehen. Aufpassen ist nötig, die Zusammenhänge zwischen „Nichtig“ und „Nichtig“ zu verstehen. Das ist die große Aufgabe. Mit allen besten Wünschen grüße ich Sie.

Prof. Dr. Heidegger.

Scrisoarea lui Heidegger către Dragomir din 7 mai 1947.

* Alexandru Dragomir mi-a povestit la un moment dat cum arăta o *Sprechstunde* cu Heidegger. S-a dus la Heidegger, în marginea tezei de doctorat, cu opt întrebări. Heidegger i-a cerut să i le pună de la început pe toate. Nu le-a notat, dar după ce le-a ascultat, a început să răspundă la fiecare în parte cu o precizie, o finețe și o adîncime care l-au uluit pe doctorandul român. „Nu văzusem pînă atunci și nici nu am mai văzut vreodată un asemenea spectacol al splendorii minții umane. Am ieșit de la prima *Sprechstunde* năucit, convins că avusesem șansa să întîlnesc un geniu în carne și oase.”